

The Analytical Approach to the Impact of Independence and Freedom on the New Islamic Civilization Based on the Statement on the Second Step of the Islamic Revolution

Mohammad Mehdi. Bagheri¹, Alireza. Golshani^{2*}, Alireza. BiyabanNavard Sarvestani³

¹ PhD Student, Department of Political Science, Shahreza Branch, Islamic Azad University, Shahreza, Iran

² Associate Professor, Department of Political Science, Shahreza Branch, Islamic Azad University, Shahreza, Iran

³ Assistant Professor, Department of Political Science, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran

* Corresponding author email address: agolshani41@gmail.com

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Bagheri, M. M., Golshani, A., & BiyabanNavard Sarvestani, A. (2025). The Analytical Approach to the Impact of Independence and Freedom on the New Islamic Civilization Based on the Statement on the Second Step of the Islamic Revolution. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 4(4), 1-16.

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

The victory of the Islamic Revolution and its movement toward the construction of a new civilization was an event that led to the collapse of a governmental system that had economic and political dependence on Western hegemony, particularly the policies of the United States, and its replacement with the Islamic Republic, a system that upheld independence and freedom as one of its core slogans. The Statement on the Second Step of the Revolution, formulated and issued by the Supreme Leader, serves as a roadmap for progress to sustain the trajectory of the Islamic Revolution and achieve the ideals of Islam and the Revolution. This study aims to analyze and elucidate the role and impact of the components of independence and freedom on the progress of the Islamic Republic. Employing a descriptive-analytical approach, it seeks to answer the fundamental question: What effect do independence and freedom have on the new Islamic civilization based on the Statement on the Second Step of the Revolution? The findings indicate that social dynamism and vitality can be fostered through the organization of the educational and ethical system, the delineation of a native and Islamic model, the realization of academic freedoms, the growth of knowledge, and the emphasis on creativity and innovation, all of which stem from independence and freedom. These elements can contribute to the Revolution's success in achieving the new Islamic civilization. This is because independence and freedom bestow dignity upon individuals, and this sense of dignity enhances creativity and innovation within society, ultimately guiding the community toward its supreme objective.

Keywords: Islamic Revolution, Statement on the Second Step of the Revolution, New Islamic Civilization, Independence and Freedom, Progress

EXTENDED ABSTRACT

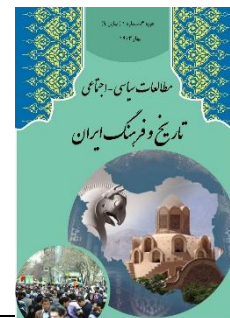
The victory of the Islamic Revolution in Iran marked a historic shift in the political, social, and cultural landscape of the nation, leading to the dismantling of a regime that was economically and politically dependent on Western hegemony, particularly the policies of the United States. This transformation resulted in the establishment of the Islamic Republic, a system that embraced independence and freedom as its fundamental principles. The Statement on the Second Step of the Revolution, issued by the Supreme Leader, serves as a roadmap for the continuation of this revolutionary movement, emphasizing the necessity of achieving a new Islamic civilization rooted in these core values. The research explores the impact of independence and freedom on the progress of the Islamic Republic, using a descriptive-analytical approach to address the key question: How do independence and freedom contribute to the realization of a new Islamic civilization as articulated in the Statement on the Second Step of the Revolution? The findings suggest that the advancement of civilization is intricately linked to social dynamism, educational restructuring, ethical frameworks, academic liberties, and an emphasis on creativity and innovation—all of which stem from the principles of independence and freedom. These elements collectively enhance the ability of the revolution to construct a robust and self-sustaining Islamic civilization, as independence and freedom bestow dignity upon individuals, fostering an environment of innovation and self-reliance that propels society toward its higher aspirations (Motahhari, 2006).

Independence and freedom are inseparable elements that collectively shape the trajectory of civilizations. The Islamic Revolution, by asserting sovereignty and rejecting external domination, sought to create a governance model that prioritizes these values. Independence, in this context, extends beyond political sovereignty to include economic self-sufficiency, cultural autonomy, and intellectual development (Nasri, 2008). Nations that have achieved and maintained true independence have demonstrated resilience against external pressures and have successfully fostered environments conducive to innovation and scientific advancement (Khorramshad, 2011). Historical analysis reveals that societies that uphold independence while simultaneously nurturing intellectual and academic freedom experience greater economic stability and cultural growth (Dehshiri, 2015). The Islamic approach to independence and freedom aligns with the broader Quranic principles of self-reliance, justice, and human dignity, reinforcing the idea that a nation must cultivate its internal capacities to establish a self-sustaining civilization (Foucault, 2007). The Statement on the Second Step of the Revolution emphasizes that a strong and independent civilization is built upon indigenous knowledge, scientific innovation, and a governance structure that prioritizes ethical considerations over materialist pursuits (Durant, 1991). Unlike Western models that often focus solely on economic growth, the Islamic civilization-building model integrates spiritual and ethical values with technological and intellectual progress (Ya'qubi, 2008). This ensures that independence and freedom are not mere slogans but practical realities that shape every dimension of societal development (Khajeh Servi & Fathi, 2014).

Despite the significant strides made by the Islamic Republic in establishing a governance system rooted in independence and freedom, various challenges persist. The persistent economic sanctions imposed by Western powers, political isolation, and cultural imperialism continue to test the resilience of the Iranian nation. Internally, the challenge of maintaining a balance between state authority and individual freedoms remains an ongoing discourse. The Statement on the Second Step of the Revolution acknowledges these obstacles and presents a strategic vision for overcoming them by promoting self-reliance, strengthening social cohesion, and investing in youth empowerment. One of the most critical

areas of focus for securing long-term independence is the development of technological and scientific infrastructure. In the contemporary world, no nation can claim to be independent without a strong foundation in knowledge production and technological innovation. The increasing dominance of global digital platforms and the rise of artificial intelligence further necessitate a proactive approach to preserving cultural integrity and ensuring technological self-sufficiency. By prioritizing domestic innovation and fostering a culture of self-reliance, the Islamic Republic can solidify its position as a civilization that not only resists external domination but also contributes meaningfully to global intellectual and cultural discourse.

In conclusion, the principles of independence and freedom, as articulated in the Statement on the Second Step of the Revolution, serve as the fundamental pillars for building a new Islamic civilization. These principles, when effectively implemented, create the necessary conditions for intellectual growth, economic resilience, and societal progress. Historical evidence suggests that civilizations that successfully integrate these values into their governance and social structures experience sustained periods of innovation, cultural flourishing, and economic stability. The challenges faced by the Islamic Republic require a strategic and adaptive approach that reinforces these foundational values while addressing contemporary complexities. The realization of this vision depends on a collective effort from policymakers, scholars, and society as a whole. By fostering a culture of resilience, creativity, and ethical governance, the Islamic Republic can continue its trajectory toward becoming a model of civilization that harmonizes spiritual values with material advancement.

رویکرد تحلیلی تاثیر استقلال و آزادی بر تمدن نوین اسلامی براساس بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

محمد مهدی باقری^۱، علیرضا گلشنی^{۲*}، علیرضا بیابان نورد سروسستانی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران

۲. دانشیار، گروه علوم سیاسی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران

۳. استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: agolshani41@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی/اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

باقری، محمد مهدی، گلشنی، علیرضا، و بیابان نورد سروسستانی، علیرضا. (۱۴۰۴). رویکرد تحلیلی تاثیر استقلال و آزادی بر تمدن نوین اسلامی براساس بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۴(۴)، ۱۶-۱.

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

پیروزی انقلاب اسلامی و حرکت بر مسیر تمدن‌سازی نوین حادثه‌ای بود که باعث شد نظام حکومتی که به نوعی وابستگی اقتصادی و سیاسی به هژمونی غرب خصوصاً سیاست‌های آمریکا داشت، با حضور و همراهی مردم ساقط و جای خود را به نظام جمهوری اسلامی دهد؛ نظامی که داعیه استقلال و آزادی یکی از شعارهای اصلی آن بود. بیانیه گام دوم انقلاب که توسط رهبری تنظیم و ابلاغ شده، به عنوان نقشه راه پیشرفت جهت تداوم مسیر انقلاب اسلامی و در راستای نیل به آرمان‌های اسلام و انقلاب است. پژوهش حاضر با هدف تحلیل و تبیین نقش و تاثیر مولفه استقلال و آزادی بر پیشرفت جمهوری اسلامی، با رویکرد توصیفی-تحلیلی در پی پاسخ به این سوال اساسی است که استقلال و آزادی چه تاثیری بر تمدن نوین اسلامی براساس بیانیه گام دوم انقلاب دارد؟ یافته‌ها نشان می‌دهد که تحرک و نشاط اجتماعی از طریق ساماندهی نظام آموزشی و اخلاقی، ترسیم الگوی بومی و اسلامی و تحقق آزادی‌های علمی و رشد دانش و مورد توجه قراردادن خلاقیت‌ها و ابتکارات که منبعث از استقلال و آزادی است، می‌تواند انقلاب را در نیل به تمدن نوین اسلامی موفق کند زیرا استقلال و آزادی به انسان کرامت بخشیده و این کرامت‌بخشی خلاقیت‌ها و نوآوری‌ها را در جامعه افزایش داده و جامعه را به هدف متعالی خود رهنمون می‌سازد.

کلیدواژگان: انقلاب اسلامی، بیانیه گام دوم انقلاب، تمدن نوین اسلامی، استقلال و آزادی،

پیشرفت

مقدمه

تمدن بشری از مهمترین آرمان بشری واز دیر باز درمیان ملل مختلف مطرح بوده است. انسان‌ها در طول تاریخ برای داشتن یک زندگی مطلوب و متناسب با نیازهای مادی و معنوی خود موجد تمدن‌ها بزرگ و کوچکی بوده‌اند. در این میان داشتن یک رویه مستقل و آزاد کمک شایانی کرده به تحقق هرچه بیشتر تمدن در جهان از گذشته‌های دور تا به امروز، هرچند در طول اعصار مختلف همواره استقلال و آزادی افراد دستخوش امیال حاکمان قرار گرفته است. اما نمی‌توان نقش و جایگاه استقلال و آزادی آحاد جامعه را در رسیدن به تمدن والای بشری نادیده گرفت.

دین مبین اسلام با کتاب آسمانی خود، قرآن کریم، به عنوان دینی تمدن‌ساز، در منطقه‌ای ظهور کرد که دور تادور آن را دو تمدن بزرگ آن زمان احاطه کرده بود اما زود این دین تمدن‌ساز جهان را درنوردید و در یک مدت کوتاهی به تمدنی نوین تبدیل شد. تمدنی که برخلاف دو تمدن دیگر آن زمان یعنی امپراطوری ایران و روم که انسان‌ها را با کشورگشایی‌های طولانی خود برده خود کرده بودند، تمدن اسلامی بر محوریت حریت و آزادی بنا نهاده شد؛ تمدنی که کرامت، استقلال انسانی، برادری و برابری شعار همیشگی آن بود. هرچند به دلیل وجود افرادی با پیش‌زمینه‌های جاهلی با تکیه بر تعصبات قومیتی تلاش می‌کردند آگاهانه یا ناآگاهانه دین مبین اسلام را به همان سمت و سوی زندگی شاهانه سوق دهند اما حضور امامان معصوم (علیهم السلام) در میان مردم عملاً نمی‌گذاشتند این تفکر بتواند موفق شود و همواره بر کرامت و آزادی انسان‌ها تأکید فراوان داشتند.

استقلال و آزادی دو مفهوم اساسی و وابسته به یکدیگرند که هرکدام بدون دیگری نمی‌تواند تحقق عینی پیدا کند. بدون شک ملتی که آزاد نباشد نمی‌تواند مستقل باشد و ملتی که مستقل نباشد نمی‌تواند آزادی را به معنای واقعی کلمه تجربه کند. ایران قبل از انقلاب اسلامی به دلیل نقش و حضور دولت‌های غربی در همه امورات سیاسی، فرهنگی و حتی اقتصادی آن نتوانسته بود تا سال‌ها طمع شیرین استقلال و آزادی را تجربه کند.

پیروزی انقلاب اسلامی با محوریت دین و آزادی ملت و نفی سلطه‌پذیری بیگانگان، باعث شد وابستگی گذشته به استقلال سیاسی و حاکمیتی منجر شود و بنیان نظام جمهوری اسلامی که تجلی دو مفهوم استقلال و آزادی است، تحقق پیدا کند.

وقوع انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی (ره) در ایران و تأکید بر ابعاد مادی و معنوی انسان در حوزه تمدن‌سازی این اندیشه را زنده ساخت که دین اسلام به عنوان دینی کامل همه جنبه‌ها و قابلیت‌های تمدن‌سازی را در جهان دارد هرچند دشمنان انقلاب اسلامی با تحمیل جنگ، ترور، محاصره اقتصادی و ... تلاش زیادی کردند تا این انقلاب اسلامی نتواند به اهداف خود در الگوشدن و ساخت نظام تمدنی موفق باشد. وعلیرغم این همه مخالفت‌ها و ضدیت‌ها در عرصه جهان مادی توانسته از دل تحریم‌ها بعضی از راه‌های تمدن‌سازی را طی کند. مقام معظم رهبری با علم به همین توان فکری در سال‌ها امیدآفرینی و خوش‌بینی به آینده را در جامعه نوید می‌دهند و ضمن در نظر گرفتن پیشرفت‌های خارق‌العاده در سال‌ها و در حوزه‌های مختلف، اندیشه تمدن‌سازی را در قالب بیانیه گام دوم انقلاب مطرح کردند که یکی از مولفه‌های تحقق تمدن نوین اسلامی، استقلال و آزادی دانستند. لذا تحقیق حاضر در پی پاسخ به این سوال اساسی است که: براساس بیانیه گام دوم انقلاب، استقلال و آزادی چه نقشی بر تمدن نوین اسلامی دارد؟

انقلاب اسلامی

اساساً جهان طبیعی و موجودات درون آن در حال تغییر و دگرگونی است خصوصاً انسان و زندگی انسانی دارای تغییر و تحول ویژه‌تری می‌باشد. انسان دارای دو نوع تغییر فردی و اجتماعی است. که تغییر اجتماعی را انقلاب می‌گویند. استاد شهید مطهری در تعریف انقلاب معتقد

است که: «انقلاب عبارتست از طغیان و عصیان مردم یک ناحیه یا سرزمین، علیه نظم حاکم موجود برای ایجاد نظمی مطلوب» (Motahhari, 1998). در تعریف انقلاب اسلامی باید گفت: «انقلاب اسلامی، تغییر بنیادین جامعه توسط مردم مسلمان، براساس قوانین اسلامی، برای تحقق ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی در جامعه است» (Nasri, 2008).

میشل فوکو در مورد انقلاب اسلامی معتقد است: «نفی رژیم پهلوی در ایران، پدیده‌ای است عظیم و اجتماعی، اما نه به این معنا که سردرگم و عاطفی باشد، یا به خود چندان آگاهی نداشته باشد، به عکس شیوه انتشارش بسیار کارآمد است - از اعتصاب‌ها به تظاهرات، از بازارها به دانشگاه‌ها، از تراکت‌ها به پیشگویی‌ها - و واسطه انتشارش هم بازاریان و روحانیان و کارگران و استادان و دانشجویان‌اند. در نظام سیاسی، این جنبش نه نظیری دارد و نه جلوه و تظاهری» (Foucault, 2007).

انقلاب اسلامی تحولی عظیم و دگرگونی اساسی در راستای تحقق استقلال و آزادی به حساب می‌آید زیرا ایران از یک کشور وابسته و استبدادی به کشوری مستقل و آزاد تبدیل شد. در دوره‌ای که نظام سلطه بر تمام امورات کشور مسلط بودند و ثروت‌های کشور را به یغما می‌بردند تغییر پیدا کرد و نظامی مبتنی بر اراده ملی و محتوایی دینی استقرار پیدا کرد، که در نوع خود تجربه‌ای بی‌نظیر می‌باشد.

چیستی تمدن اسلامی

واژه‌ی تمدن از ماده «مَدَنَ بِالْمَكَانِ» به معنای اقامت گزیدن در جایی، گرفته شده است (Ibn Duraid, 1988). پس شهر را از آن جهت مدینه‌گویند که مردم، آن را به عنوان مکانی برای زندگی خود برمی‌گزینند. با توجه به اینکه تمدن معانی مختلفی دارد ولی اصلی‌ترین معنای آن شهرنشین شدن و اقامت در شهر است. و بر همین اساس این کلمه معادل واژه شهرآیینی و به معنای حسن معاشرت است (Jan Ahmadi, 2007).

به همین دلیل تمدن به مفهوم خو گرفتن با اخلاق و آداب شهریان آمده است. از این رو تمدن عبارت است از برقراری نظم اجتماعی و جامعه‌پذیری جهت همکاری و تعاون میان انسان‌ها که زمینه را برای مقبولیت یک فرهنگ فراهم می‌سازد. به تعبیر دیگر تمدن زندگی جمعی همراه با پذیرش نظم اجتماعی است که نتیجه آن تحقق خلاقیت فرهنگی می‌باشد (Durant, 1991).

به عقیده توین بی، تمدن اسلامی محصول ترکیب دو جامعه متمایز یعنی جامعه ایرانی و جامعه عرب می‌باشد، ولی درست‌تر آن است که بگوییم تمدن اسلامی، تمدن شرق قرون وسطی بوده و نامگذاری چنین تمدنی به «تمدن اسلامی» بدین لحاظ است که وجه غالب کسانی که به آفرینش این تمدن همت گماشتند مسلمانان بودند؛ اقوام، ملیت‌ها و نژادهای مختلفی که وجه مشترک آنان را اعتقادات و اندیشه‌های اسلامی تشکیل داده است (Ya'qubi, 2008).

پیدایش اسلام و انتشار و گسترش آن در پهنه گیتی و در میان اقوام و ملل با نژادهای گوناگون، ساختار اولیه تمدن‌سازی در جوامع اسلامی بود. این اقوام و ملل که با تفاوت‌های نژادی، قومی و ملیتی بدون هرگونه تبعیض متناسب، زیر چتر اسلام گرد آمدند، با ویژگی‌های اسلامی موفق به ایجاد تمدنی شدند، روح و بن‌مایه این تمدن اندیشه‌های برآمده از وحی الهی است که به تمدن اسلامی معروف شد.

تمدن اسلامی از منظر قرآن

بی‌تردید سعادت دنیوی و اخروی انسان منوط به بهره‌گیری از آموزه‌های ناب آسمانی است و از آنجا که قرآن کریم، یگانه کتاب آسمانی است که از گزند تحریف مصون مانده و آموزه‌هایش منطبق بر فطرت انسان بوده و نیز از جاودانگی و جامعیت در همه ابعاد هدایتی برخوردار است، صحیح‌ترین و جامع‌ترین کتاب الهی است که آموزه‌های آن عهده‌دار سعادت دنیا و آخرت است.

خداوند در سوره اسراء می‌فرماید: «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ..» (الإسراء: ۹) که با توجه به اطلاق در عبارات آن و همه جانبه بودن آموزه‌های هدایتی قرآن کریم به ویژه در رسیدن به سعادت در زندگی دنیوی و اخروی، به طور ضمنی بر این مصداق اساسی نیز دلالت دارد که قرآن کریم مردم را به بهترین شیوه‌های زندگی رهنمون می‌سازد.

همچنین در آیاتی دیگر نیز آمده که: «وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا..» (هود: ۷) و «الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا..» (الملک: ۲) سخن از ابتلاء مردم به عنوان یکی از اهداف خلقت ذکر شده که ثمره این ابتلاءات، مشخص شدن افرادی است که بهترین عمل را داشته‌اند. و این «عمل نیکو» علاوه بر لزوم نیت خالصانه، باید حسن فعلی نیز داشته باشد یعنی باطن عمل انسان نیک و به تعبیر قرآن احسن باشد. و از آنجا که این عمل به صورت مطلق آمده، می‌توان گفت همه ابعاد زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی و نیز عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، علمی و فرهنگی را شامل می‌شود.

به تعبیر دیگر مجموعه اعمال و رفتارهای انسان در زندگی در عرصه‌های مذکور باید بر اساس الگو و نظام احسن عملاً باشد. از طرف دیگر، حال که خداوند در همه عرصه‌های مختلف پیروی از نظام و الگوی احسن که سعادت دنیوی و اخروی انسان را رقم می‌دهد، در امتحان‌های الهی از همه انسان‌ها خواسته است. به یقین لازمه این امر این است که این نظام و الگوی احسن را در کتاب آسمانی خویش به خوبی بیان کرده باشد آنجا که فرموده: «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ..» (الإسراء: ۹) حکایت از آن دارد که بهترین، جامع‌ترین، استوارترین و معتدل‌ترین نظام و الگوی احسن که سعادت دنیا، آخرت و کمال انسانی را به ارمغان می‌آورد، در قرآن کریم به خوبی تبیین شده است.

ضرورت ساخت تمدن در دوره انقلاب اسلامی

در اثبات نیاز بشر به اجتماع و تمدن، فیلسوفان شواهد و دلایل خوبی آورده‌اند؛ مثلاً «فارابی» می‌گوید: این که بشر قدرت گفتگو کردن دارد نشان می‌دهد که ما نیاز به ارتباط با غیر خود داریم، این نیاز هم نیازی است که خالق ما در ما گذاشته است؛ ما زبان را تفنناً و به طور تفریحی برای خودمان اختراع نکرده‌ایم، استعداد گفتگو و ایجاد صوت همراه معانی، ذاتی ما است. پس این قدرت گفتگو برای این است که با دیگر افراد ارتباط داشته باشیم. بنابراین در ذات ما «ارتباط با غیر» سرشته شده است. به همین جهت شما در نوع بشر کسی را ندیده‌اید که بدون جمع با دیگران بخواهد زندگی کند (Taherzadeh, 2012).

انقلاب اسلامی با توجه به ویژگی‌هایی که از خود در طول مراحل انقلاب نشان داده، این ظرفیت را دارد تا بتواند در عرصه جهانی با بهره‌گیری از مکتب اسلام، نمونه‌ای از نظام با کارکردهای اثربخش و مفید باشد (Khorramshad, 2011). انقلاب اسلامی به جهت دارا بودن ساختار خاص نظام معنوی و فکری، قدرت و توان رویارویی با فرهنگ و تمدن‌دیگر جوامع به ویژه تمدن مادی‌گرای غرب را دارد، پیدایی انقلاب اسلامی به عنوان یک تفکر آینده‌دار و یک حرکت تمدن‌ساز جوابگوی نیازهای معنوی بشر که در دوره معاصر دچار خلأ شده است، می‌باشد بطوری که تمدن غرب سال‌هاست در نفی و نادیده‌انگاری آن تلاش نموده است.

ویژگی‌های جهانشمولی، فرهنگ محوری و تحولی در انقلاب اسلامی توانسته افق فرهنگی خود را در سطح منطقه و جهان بسط دهد. انقلاب اسلامی ایران از همان بدو پیدایش، رویکرد تمدن‌سازی خود را با خلق نظریه مرفعی ولایت‌فقیه و تلفیق دین و دنیا و مبانی و اصول هدفمند و منسجم آغاز کرد و این مسیر ضرورت دارد تا تحقق کامل ادامه یابد.

بر این اساس یکی از اصلی‌ترین لوازم شکل‌گیری و تکامل تمدن اسلامی، عدم وابستگی و همچنین تأمین آزادی‌های معنوی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی است. تمدن اسلامی در بستر آزادی شکوفا شده و با استبداد و خودکامگی ونفی استقلال در تضاد است. انسان طراز تمدن اسلامی علاوه بر اینکه باید از اسارت جهل و نفس و بردگی نفسانیات خارج شود، در کنش‌های فردی و اجتماعی نیز باید آزاد باشد تا بتواند استعدادهای درونی خود را شکوفا سازد.

محدوده معین آزادی

هرچند آزادی یکی از لوازم رشد و شکوفایی تمدنی به شمار می‌آید و بسیار هم مقدس است اما همین آزادی اگر با ارزش‌های یک جامعه در تقابل قرار گرفت بایستی در راستای تأمین منافع دینی و فرهنگی جامعه سامان یابد تا از هرج و مرج و ناامنی ذهنی و روانی در جامعه و بین افراد جلوگیری شود زیرا ممکن است آزادی، خود، به ضد رشد و تکامل تمدنی تبدیل شود و تمدن اسلامی را به ورطه نابودی بکشانند. رهبر انقلاب، ضمن تأیید مقوله آزادی، اما معتقد است که آزادی بایستی محدوده معینی داشته باشد؛ ایشان محدوده آزادی را اینگونه معرفی می‌فرمایند:

«آزادی یک محدوده معینی دارد، اسلام معین کرده آن محدوده را، هیچ کس حق ندارد از آزادی خود به نحوی استفاده کند که به مردم، به جامعه، به دین، به انقلاب اسلامی و به جمهوری اسلامی ضرر و زبانی عاید شود. این آزادی است، در این محدوده همه آزادند» (بیانات رهبری در خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۵۹/۹/۷)

رویکرد تمدنی استقلال و آزادی در بیانیه گام دوم

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به مثابه نقشه راه و منشور اندیشه‌ای انقلاب در چهل ساله دوم بوده و مشتمل بر فرازاها و مولفه‌های تمدنی متعددی است که پرداختن به هر یک از آن مولفه‌ها می‌تواند و باید آغازگر فصل جدیدی در تاریخ ما باشد. رهبر انقلاب در این بیانیه راهگشا و مهم بیش از هر چیز بر لزوم نزدیکی انقلاب به آرمان بزرگش یعنی ایجاد تمدن نوین اسلامی تأکید کرده‌اند. که برای این نزدیکی هم به دایره جغرافیایی آن و هم به نفوذ پذیری آن در سبک زندگی آحاد افراد جامعه توجه شود.

در بیانیه گام دوم انقلاب، مؤلفه استقلال و آزادی به عنوان یکی از محورهای اصلی پیشرفت معرفی شده:

«استقلال ملی به معنای آزادی ملت و حکومت از تحمیل زورگویی قدرت‌های سلطه‌گر جهان است. و آزادی اجتماعی به معنای حق تصمیم‌گیری و عمل کردن و اندیشیدن برای همه افراد جامعه است. و این هردو از ارزش‌های اسلامی اند و این هردو عطیه الهی به انسان‌هاست و هیچ‌کدام تفضل حکومت‌ها به مردم نیستند. حکومت‌ها موظف به تأمین این دواند. منزلت آزادی و استقلال را کسانی بیشتر می‌دانند که برای آن جنگیده‌اند» (بیانیه گام دوم انقلاب ۱۳۹۷/۱۱/۲۲)

تأثیرات استقلال و آزادی بر تمدن نوین اسلامی

حیات معقول انسانی

حیات معقول انسانی زمانی محقق می‌شود و انسان در آن احساس امنیت و آرامش می‌کند که در یک فضای آزاد و مستقل از تأثیر و تأثرهای نامعقول صورت پذیرد. علامه جعفری معتقد است: «انسانی که در مسیر حیات معقول قرار دارد، دارای حیات آگاهانه و شخصیت مستقل است نه براساس تقلید و پیروی از رفتار دیگران» (Jafari, 1981). در این مرحله هر اندازه انسان از استقلال و آزادی برخوردار باشد، به همان اندازه از حیات معقول بهتری برخوردار می‌شود. ترویج فضایل و به‌فعلیت رسیدن استعدادهای مثبت انسانی و بهره‌گیری از عقل سلیم که متأثر از دریافت‌های وحیانی و دینی نشأت می‌گیرد، در رسیدن انسان به تمدن، کمال و پیشرفت کمک شایانی می‌نماید.

مقام معظم رهبری یکی از شرایط دستیابی جامعه به تمدن، وجود فضای مناسب برای بیان نظرات و انتقادات دانسته و معتقد است: «بدون فضای انتقادی سالم و بدون آزادی بیان و گفتگوی آزاد، تولید علم و اندیشه دینی و در نتیجه تمدن‌سازی ناممکن یا بسیار مشکل خواهد بود». (مقام معظم رهبری ۱۳۸۱ / ۱۱/۱۶ پاسخ به نامه جمعی از روحانیون)

در یک جامعه مستقل و آزاد علاوه بر ابعاد اندیشه‌ای آن، به ابعاد فرهنگی و اخلاقی آن نیز توجه می‌شود، حیات معقول بشری ایجاب می‌کند که حکومت نیز برنامه‌هایی را تدارک ببیند تا ضمن رعایت آزادی و استقلال انسانی، به بهانه آزادی ابعاد فرهنگی، معنوی و اخلاقی

جامعه نیز به حاشیه برده نشود، زیرا بن‌مایه تمدن بشری خصوصاً در یک جامعه اسلامی، اصول، ارزش‌ها و هنجارهای آن جامعه است که بایستی حراست و پاسبانی شود. ضمن اینکه به بهانه فعالیت‌های معنوی و فرهنگی، آزادی‌های مشروع افراد جامعه نیز تحت الشعاع قرار نگیرد. در تمدن نوین اسلامی یک کشور مستقل و آزاد به همه ابعاد زندگی افراد جامعه‌اش توجه ویژه دارد.

نظام علمی قدرتمند

در نظام علمی قدرتمند، آزاداندیشی جایگاه محوری در رونق تمدنی دارد. دین، هنر، فلسفه و بسیاری از علوم دیگر در شرایط نسبتاً آزاد توانسته‌اند ظهور و بروز یابند. نظام علمی مستقل، آزاد که در آن اندیشمندان و عالمان، که اندیشه‌ای برای بیان وسخن دارند، می‌بایست شکل گیرد تا به آزاد اندیشی که مقدمه تمدن‌سازی است رونق ببخشد. ظرفیت بالای حاکمان و میدان دادن به اندیشه‌های انتقادی و علمی نوین می‌تواند در تولید فکر و اندیشه کمک شایانی نماید. هر تمدنی از یک نظام علمی قدرتمند، پویا و زاینده بر خوردار است و علت اصلی زایایی و شکوفایی آن تمدن، نظام علمی قدرتمندی بود که بر اساس فعالیت‌های پیشروانه دانشمندان برجسته ایجاد شده است (Nasri, 2008). نظام علمی در غرب به صورت مبنایی بر بعد مادی انسان تأکید دارد و هرگونه علوم مربوط به مابعدالطبیعه و متافیزیکی را وهمی و تخیلی می‌داند و صرفاً بر محسوسات، کمیات و امور تجربی تأکید دارد. آنها برای رسیدن به تجربیات و یافتن علت پدیده‌ها، صرفاً بر مادیات یا امور تجربی تکیه دارند و آن را به رسمیت می‌شناسند. به همین دلیل نظام علمی غرب بر مبنای تجربی و عقلی صرف بنا نهاده شده و از این باب، تمدن غرب توجهی به بعد معنوی انسانی ندارد و این خود می‌تواند به نوعی آزادی انسان را نفی نماید زیرا انسان را در بند تمنیات مادی‌اش رها کرده و تنها به بعد مادی‌اش توجه دارد.

آن چیزی را که اسلام به ما رسانده است در مورد علم و علمگرایی، تفاوت‌های بسیار مبنایی با اندیشمندان غربی دارد. اسلام علمگرایی را در مسیر و اهداف متعالیه جامعه بشری می‌داند و همگان را به فراگیری علوم فراخوانده است، اما تعبیر اسلام از علم، فقط به محسوسات و پدیده‌های قابل مشاهده نیست بلکه علم را همراه با عقل و تفکری که بتواند حقایق و واقعیت‌های عینی و ذهنی را تشخیص دهد تأکید می‌کند (Khajeh Servi & Fathi, 2014).

تمدن نوین اسلامی برخلاف تمدن غرب که بر بعد تک‌ساحتی انسان تأکید دارد و براساس آن برنامه‌ریزی دارد، تکیه‌اش بر ابعاد دوساحتی انسان است. وبایستی جدای از تفکر و اندیشه تک‌ساحتی غرب، ابعاد معنوی و مادی انسان را مستقلاً و آزاد مطابق با مبنای دینی به پیش ببرد تا بتواند ابعاد درونی و ناشکفته‌ای که تمدن غرب به آن بی‌توجه بوده یا به رسمیت نمی‌شناخته، شکوفا سازد. لذا ترسیم یک نظام مستقل و قدرتمند علمی که همه ابعاد آزادی انسان را مدنظر داشته باشد می‌تواند تمدن اسلامی را رونق داده و در رسیدن به آرمان‌هایش موفق بدارد.

ظهور و بروز خلاقیت‌ها

خلاقیت و ابتکار یکی از صفات خداوند متعال نام‌برده شده به طوری که در سوره حجر آیه ۸۶ می‌فرماید: «إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ» در این آیه دو صفت خلاقیت و علم تکیه‌شده که نشانگر قدرت خداوند متعال بر خلقت موجودات و قدرت او بر علم و دانش است و هیچ شکی را باقی نمی‌گذارد.

عنصر استقلال و آزادی ارتباط مستحکمی با خلاقیت و نوآوری دارد زیرا انسان خلاق و نوآور در حوزه اندیشه و رفتار معمولاً مستقل از دیگران عمل می‌کند و خود را شخصیتی صاحب تصمیم و آگاه می‌داند. شخص خلاق در حوزه شکوفایی خلاقیت دو کار مهم بایستی انجام دهد:

۱/ **خطرپذیری:** رهبر انقلاب در زمینه فکر کردن و کشف ناشناخته‌ها و نترسیدن از پیدا کردن راه‌های میان‌بر پیشرفت می‌فرماید:

«باید دقت کنیم و به دنبال ناشناخته‌ها باشیم، راه‌های میان‌بر را پیدا کنیم و از بدعت و نوآوری در وادی علم بیمناک نباشیم». (بیانات رهبری در دیدار با دانشجویان و اساتید ۱۳۸۷/۱۰/۱۷)

برآیند اراده آزاد و مستقل در مواجهه با خلاقیت‌ها و نوآوری‌ها، میزان ریسک‌پذیری یا خطرپذیری است. ورود به بسیاری از امور مبهم و جدید و چالش‌برانگیز، خصوصاً در حوزه دانش و فن‌آوری، حساسیت‌زا و مستلزم قبول همه پیامدهای پیش رو است.

۲/ **تجربه‌پذیری:** لزوم طی مسیری که دیگران در شناخت ناشناخته‌ها داشتند از تأکیدات دیگر رهبر انقلاب به اهل علم است،

ایشان معتقدند: «یک روز بسیاری از چیزهایی که امروز دنیا و بشریت می‌شناسد، ناشناخته بود. کسانی جرأت کردند و این ناشناخته‌ها را شناختند، چه دلیلی دارد که ما هم نتوانیم راه ناشناخته دیگری را کشف نکنیم». (همان)

آنتونی رابینز می‌گوید: «افراد موفق کسانی هستند که می‌دانند با چه زبانی از دیگران پرسند چگونه می‌شود این کار را بهتر انجام داد؟ یا چگونه ممکن است به نتایج بهتر رسید؟» (Robbins, 2004). تجربیات گوناگون زندگی انسان، یاری‌گر انسان‌های خلاق و مبتکر در زمینه‌های اندیشه‌های نو می‌باشد، وابستگی و تکرار امورات روزمره خلاقیت و ابتکار را از فرد گرفته، در نتیجه او را به رشد مطلوب نمی‌رساند. وقتی فرد یا افراد به رشد و پیشرفت نرسند، جامعه حالت ایستایی گرفته و دچار پسرفت استراتژیک می‌گردند.

تنوع بخشی به مشارکت

ماهیت مردمی انقلاب اسلامی ایجاب می‌کند که در راستای تحقق اصل استقلال و آزادی به عنوان یکی از مولفه‌های تمدن‌ساز بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ضمن بالابردن مشارکت سیاسی، به تنوع بخشی آن نیز بایستی توجه کرد. زیرا ساختار اجتماعی کشور ایران قومی و طایفه‌ای است و اقوام و گویش‌های متنوعی در آن حضور دارد که خود می‌تواند در تنوع بخشی مشارکت سیاسی از آن استفاده کرد.

حضرت علی (ع) می‌فرماید: «بنده دیگری نباش که خداوند تو را آزادآفریده است». (نهج البلاغه، نامه ۳۱) از دیدگاه اسلام آزادی و دموکراسی براساس آن چیزی است که تکامل انسان ایجاب می‌کند، یعنی آزادی ناشی از میل افراد و تمایلات آن‌ها و دموکراسی در اسلام یعنی انسانیت رهاشده، حال آنکه این واژه در قاموس غرب یعنی حیوانیت رها شده است (Motahhari, 1998).

قبل از انقلاب به دلیل ساختار استبدادی حاکم، عملاً آزادی‌های سیاسی و خصوصاً مشارکت سیاسی بسیار محدود و غالباً با نقش آفرینی بیگانگان و دربار پهلوی صورت می‌گرفت و می‌توان گفت انتخابات‌ها بیشتر فرمایشی بود. نخستین گام در ملی‌گرایی و اعتقاد به اراده ملی، انتخابات و مشارکت سیاسی ملت است که نشان‌دهنده ظهور و بروز حاکمیت ملی است. که با مرور گذشته می‌توان به وضوح زیرسوال رفتن این اصل مهم را دید.

چنانکه سفیر انگلستان در ایران نسبت به مجلس در دوره پهلوی اول می‌نویسد: «مجلس ایران را نمی‌توان جدی گرفت. نمایندگان مجلس، نمایندگان آزاد و مستقل نیستند هنگامی که شاه طرح و یا لایحه‌ای را مدنظر داشت تصویب می‌شد و زمانی که مخالف بود، رد می‌گشت» (Aqili, 1993).

در زمان پهلوی دوم نیز همین رویکرد با شتاب بیشتری طی می‌شد تا جایی که محمد رضا در کتاب «پاسخ به تاریخ» می‌نویسد: «انگلیسی‌ها این امر را کاملاً عادی و طبیعی می‌دانستند که انتخابات در ایران مطابق نظر و خواسته‌های خودشان صورت می‌گرفت» (Pahlavi, 1988). زیرا آنچه اهمیت داشت تأمین منافع قدرت‌های بزرگ همچون انگلستان و آمریکا بود. نه آزادی و استقلال حاکمیتی ملت ایران، که سال‌های زیادی برای رسیدن به آن تلاش و کوشش می‌کردند. انقلاب اسلامی، این سوء استفاده از آرای مردم و سلب آزادی‌های سیاسی و انتخاباتی مردم را دگرگون کرد و در طی چهار دهه از عمر انقلاب اسلامی، مشارکت‌های بالای ۵۰ درصدی در بسیاری از انتخابات نشان‌دهنده

موفقیت انقلاب اسلامی در مشارکت دادن به مردم می‌باشد. با توجه به گستردگی اقوام و طوایف می‌توان با متنوع کردن و کمیت‌بخشی به انتخابات، مشارکت سیاسی را تنوع بیشتری بخشید و از این طریق، ضمن شاداب و پرشور نگه داشتن فضای انتخابات، مشارکت‌بخشی بیشتری را نیز ایجاد کرد.

نفی تکیه به بیگانه

بیگانگان همواره برای تثبیت قدرت خود سعی می‌کنند سلطه خود را بر کشورها بیشتر کنند، برای این کار در ضعف و فقر نگه داشتن کشورها و مصرفی‌بار آوردن آن‌ها و صدور فرهنگ خود، در جامعه هدف همواره آن‌ها را به خود وابسته نمایند. در این وابستگی هم صرفاً اکتفا به مباحث اقتصادی نمی‌نمایند بلکه وابستگی در همه زمینه‌های فکری، سیاسی، اقتصادی و حتی حاکمیتی منظور نظر آن‌ها می‌باشد. استقلال مداری تمدن نوین اسلامی از ره‌گذر استکبارستیزی محقق می‌شود. این تمدن در عین آن که تمدن غرب را نه به‌طور کامل می‌پذیرد و نه به‌طور کامل رد می‌کند، بلکه در عین مواجهه تحلیلی با تمدن غرب و انفتاح باب تعامل با آن تمدن، خواستار نفی جریان تک‌فرهنگی و یکسان‌سازی فرهنگی و استحاله فرهنگی جهان اسلام است (Dehshiri, 2015).

اساس انقلاب اسلامی رجوع به هویت ملی یا هویت اسلامی بوده است. هویتی که در ذات و بطن آن بیش از همه چیز مذهب و آموزه‌های دینی، مهم‌ترین عامل وحدت‌بخش و تعالی‌دهنده جامعه معرفی شده‌اند و طی قرون متمادی حیات آن جوامع را تضمین کرده است. انقلاب اسلامی نه تنها این آگاهی‌بخشی تاریخی را در مقوله به‌خوبی نشان داده بلکه به آنان چگونگی «تنظیم و تثبیت» با دنیای کنونی را هم آموخت.

استقلال ملی به معنی آزادی ملت و حکومت از تحمیل و زورگویی قدرت‌های سلطه‌گر جهان است. و آزادی اجتماعی به معنای حق تصمیم‌گیری و عمل کردن و اندیشیدن برای همه‌ی افراد جامعه است؛ و این هر دو از جمله‌ی ارزش‌های اسلامی‌اند و این هر دو عطیه‌ی الهی به انسان‌ها هستند و هیچ‌کدام تفضل حکومت‌ها به مردم نیستند. حکومت‌ها موظف به تأمین این دواند. منزلت آزادی و استقلال را کسانی بیشتر می‌دانند که برای آن جنگیده‌اند. ملت ایران با جهاد چهل‌ساله‌ی خود از جمله‌ی آن‌ها است. بدیهی است که «استقلال» نباید به معنی زندانی کردن سیاست و اقتصاد کشور در میان مرزهای خود، و «آزادی» نباید در تقابل با اخلاق و قانون و ارزش‌های الهی و حقوق عمومی تعریف شود. (بیانیه گام دوم انقلاب)

از طرف دیگر، رهایی از بندگی غیر خدا برای مؤمنان «عزت» به همراه می‌آورد. این روحیه عزت که با هویت تاریخی ما همراه می‌شود، سبب می‌گردد ما جلوی مظاهر تمدنی غرب سربلند کرده و توان مقابله داشته باشیم. آزادی در چارچوب نظام اسلامی ما را از حاکمیت غیر خدا خارج کرده و ما را متوجه ظرفیت‌های بومی خودمان می‌کند و تنها با این راهکار است که مسلمانان در مقابل آن همه توسعه مادی غرب می‌توانند روحیه خودباوری را حفظ کنند و در غیر این‌صورت در برابر عظمت تمدن غربی احساس کوچکی کرده با آن همراه می‌شوند و عملاً راه برای رسیدن به تمدن اسلامی ناتمام می‌ماند.

پس از آنکه به واسطه ایجاد نظام جمهوری اسلامی توانستیم غرب را مورد پرسش قرار دهیم و از طرف دیگر خودمان نیز از قیود پرستش مظاهر غرب رها شدیم، می‌توانیم از مشهورات غرب نیز آزاد شویم. اولین بحثی که بسیاری از غرب‌گرایان در آن گرفتار بودند، همان مقوله "پایان تاریخ" است. بدان معنا که دنیای مدرن بر یک خط همواره در حال توسعه است. سعادت و پیشرفت در گرو دنبال کردن این خط تاریخ مدرن است و بدبختی و عقب ماندگی از آن کس است که از تاریخ مدرن جا مانده باشد! (Najafi, 2011)

هر الگوی پیشرفتی بایستی تضمین‌کننده‌ی استقلال کشور باشد؛ این باید به‌عنوان یک شاخص به حساب بیاید. هر الگویی از الگوهای طراحی‌شونده برای پیشرفت که کشور را وابسته کند، دلیل کند و دنباله‌رو کشورهای مقتدر و دارای قدرت سیاسی و نظامی و اقتصادی بکند،

مردود است. یعنی استقلال، یکی از الزامات حتمی مدل پیشرفت در دهه‌ی پیشرفت و توسعه است. پیشرفت ظاهری - با وابسته شدن در سیاست و اقتصاد و غیره - پیشرفت محسوب نمی‌شود. امروز هستند کشورهایی - بخصوص در آسیا - که از لحاظ فناوری، از لحاظ دانش، از لحاظ صناعات، پیشرفت‌های ظاهری دارند؛ خیلی از جاهای دنیا را هم تصرف کرده‌اند؛ اما وابسته‌اند، وابسته‌اند. تکیه به بیگانه یعنی از دست دادن استقلال و هدر رفت توانمندی‌های یک کشور، بطوری که ملت و دولت، از خودشان هیچ نقشی ندارند، نه در سیاست‌های جهانی، نه در سیاست‌های اقتصادی دنیا و نه در طراحی‌های مهم بین‌المللی جایی ندارند. از این رو نفی تکیه بر بیگانه تضمین‌کننده استقلال و آزادی کشور جهت گام نهادن در مسیر تمدن‌سازی است.

الگوی بومی پیشرفت

استقلال و آزادی دو گزاره مهمی است که می‌تواند برای پیشرفت و ترقی جامعه مؤثر باشد. انقلاب اسلامی توانسته در عین فشارهای گوناگون ولی با تکیه بر نیروی ایمان و اراده مردمی بدون وابستگی به قدرت‌های بیگانه به پیشرفت‌های متنوعی برسد. اما لازمه پیشرفت بیشتر و همه جانبه، طراحی الگوی بومی متناسب با ارزش‌های بومی و محلی است زیرا توسعه غربی به دلیل اینکه با هویت ملی و دینی ما سازگاری ندارد نسخه کاملی به شمار نمی‌آید. لذا الگوی بومی پیشرفت نتیجه تکامل آزادی و استقلال ملی است که بایستی مبتنی بر این اصول باشد:

معنویت افزایی

دین از توانمندی هدایت انسان در ابعاد و ساحت‌های مختلف برخوردار است که به تعبیر علامه طباطبایی: «پیامبر کسی است که صلاح معاش و معاد مردم را از جهت اصول دین و فروع آن، تبیین می‌کند؛ آن گونه که عنایت الهی در خصوص هدایت مردم به سوی سعادتشان اقتضا دارد» (Tabatabai, 1417).

از سوی دیگر قرآن کریم غایت‌شناسی را در نظام بخشی به ولایت الهی دانسته و می‌فرماید: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ». (حدید/۲۴) «به تحقیق ما پیامبران خود را با ادله و معجزات فرستادیم و برایشان کتاب و میزان عدل نازل کردیم تا مردم به راستی و عدالت گرایند و آهن را که در آن هم سختی و هم منافع بسیار بر مردم است آفریدیم» تا نشان دهد که نظام انبیایی و ولایت الهی و وحیانی از حیث غایت‌شناسی باید در جهت بسط معرفت، توحید، معنویت و عدالت حرکت کند، آن هم نه فقط در قالب تعلیم و موعظه و ارشاد، بلکه با روش کارآمد حکومت و ولایت سیاسی، ارزش‌ها و حدود الهی را پیاده کند.

در آیه دیگری بسط و گسترش پایه‌های معنویت‌گرایی در جامعه را که موجب تکامل و رشد فردی و جمعی می‌شود، گوشزد کرده و می‌فرماید: «الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمْرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ» «کسانی را که در زمین اقتدار و تمکین دهیم نماز بپا می‌دارند و زکاه به مستحقان می‌دهند و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند و عاقبت کارها دست خداست». در تمدن‌سازی علاوه بر رشد و پیشرفت مادی جامعه، رشد و تقویت بعد روحی انسان نیز مطمح نظر است و در این میان به تعبیر استاد شهید مطهری: «از نظر قرآن، معنویت پایه‌ی تکامل است. این همه عباداتی که در اسلام بر روی آن تکیه شده است، برای تقویت جنبه‌ی معنوی روح انسان است» (Motahhari, 2006) و برای تحقق معنویت و اخلاق در جامعه بایستی این راهکارها عملیاتی شوند.

جرجی زیدان با اشاره به عنصر معنویت به عنوان یکی از مصادیق پیشرفت اسلام معتقد است: نمی‌توان گفت که پیشرفت تمدن اسلامی و تأثیر غلبه آن بر دیگر تمدن‌های آن روزگار، بر اثر قهر و جنگ بوده است. نگاهی اجمالی به نقشه جهان اسلام این واقعیت را تأیید می‌کند؛ زیرا انتشار اسلام به سرزمین‌هایی همچون چین، مغولستان، اندونزی، جزایر فیلیپین، ماداگاسکار، زنگبار، موزامبیک، دارالسلام، نیجریه و کنگو محصول فتوحات اسلام نبوده است؛ چرا که فاتحان اسلام در هیچ عصری هرگز به این مناطق نرسیده‌اند (Zaidan, 2010).

رهبر انقلاب نیز با تأکید اهمیت عنصر معنویت و اخلاق می‌فرماید: «معنویت و اخلاق جهت‌دهنده همه حرکات و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است؛ بودن آن‌ها محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی، بهشت می‌سازد و نبودن آن را حتی با برخورداری مادی، جهنم می‌سازد». (معاونت سیاسی سپاه، ۱۳۹۸).

تکیه بر توان داخلی

الگوی بومی پیشرفت زمانی به اهداف خود می‌رسد که با تکیه بر داشته‌های ملی و از درون کشور تهیه شده باشد، تا جوانان و نخبگان علمی کشور که دنبال خدمت به جامعه و وطن خود هستند، سرخورده نشوند. به عبارت دیگر به خودباوری ملی برسند. چنانکه رهبری انقلاب می‌فرماید: «باتکیه بر توانایی‌ها و استعدادهای درونی خود، بسیاری از گره‌ها را باز کنیم». (بیانات رهبری در دیدار از نمایشگاه هوا فضا ۱۳۹۳/۲/۲۱) بنابراین کشوری که برپایه خودباوری ملی و تکیه به توان و تلاش داخلی گام بردارد می‌تواند در مسیر رفاه و آبادانی و در نتیجه حرکت در مسیر تأمین منافع ملی موفق باشد.

مرعوب نشدن

حرکت در مسیر پیشرفت نیازمند الگویی مقتدر و با صلابت است تا در مسیر دچار ترس و مرعوب شدگی قرار نگیرد، زیرا در این مسیر ممکن است پیشرفت کشورهای دیگر برخی را دچار یأس نماید و این یأس‌زدگی، او را از ادامه کار بازدارد یا اینکه بر اثر تهدیدات مکرر قدرت‌ها به صورت ناقص و سطحی صورت پذیرد که در این صورت همان وادادگی را شامل شود و روند پیشرفت را به ریل وابستگی منحرف سازد.

رهبر انقلاب ریل‌گذاری برنامه‌ها توسط مجلس معتقدند: «اگر چنانچه مجلس به دنبال رفاه مردم، عدالت اجتماعی، گشایش اقتصادی، پیشرفت علم و فناوری باشد و به دنبال عزت ملی و استقلال ملت باشد، ریل‌گذاری او به سمت این هدف‌ها خواهد بود. اگر مجلس مرعوب غرب باشد، مرعوب آمریکا باشد، ریل‌گذاری او در این جهت‌ها خواهد بود؛ کشور را بدیخت خواهند کرد». (بیانات رهبری در دیدار با مردم آذربایجان شرقی ۱۳۹۴/۱۱/۲۸)

از این رو اگر کشوری وابسته باشد، در حقیقت آزادی‌اش مخدوش شده و مخدوش شدن آزادی انسان، روح خلاقیت، ابتکار و نوآوری و در نتیجه پیشرفت را از او خواهد گرفت. زیرا استقلال یک کشور به معنای تعیین سرنوشت آن کشور توسط مردم آن کشور است و این پیشرفت و تمدن‌سازی را مهیا به نتیجه رسیدن می‌کند.

توجه به اختراعات و اکتشافات

یکی دیگر از اصولی که باید مدنظر قرار گیرد در زمینه الگوی بومی پیشرفت، توجه به اختراعات و اکتشافات است. اختراعات و کشفیاتی که هم می‌تواند نیازهای مردم و حکومت را رفع کند و هم می‌تواند برای بهبود معیشت جامعه، تولید ثروت نماید. تولید ثروت، بهبود اقتصادی را موجب شده و اقتصاد قوی در نهایت در منطقه و دنیا، تولید قدرت و اقتدار را به ارمغان می‌آورد. رهبر انقلاب نیاز به اکتشافات را لازم دانسته و می‌فرماید: «بشر به پیشرفت علمی نیازمند است، به اکتشافات پی‌درپی - همچنان که امروز بشر سرگرم این اکتشافات است و پیشرفت‌های شگفت‌آوری دارد - نیازمند است». (بیانات رهبر انقلاب در دیدار دانشجویان نمونه ۱۳۹۵/۷/۲۵)

تعداد اختراعات ثبت شده در داخل ایران در سال ۱۳۸۷ به اوج خود رسید؛ با سیاست‌های تشویقی دولت تعداد اختراعات در کنار تعداد مقالات چاپ شده در مجلات علمی و پژوهشی به بالاترین حد خود رسید. میزان اختراعات ثبت شده در کشور از ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳ به ۴۳۲۲ مورد رسید اما در چهار سال بعد میزان ثبت اختراعات به ۲۵۸۹۹ مورد افزایش یافت. طبق نقشه جامع علمی کشور تا سال ۱۴۰۴ بایستی تعداد اختراعات معتبر به ثبت رسیده در مقیاس ملی به ۵۰۰۰۰ و در مقیاس بین‌المللی به ۱۰۰۰۰ مورد برسد (khabaronline.ir).

در این زمینه نیز، هم باید از تجربیات دیگران استفاده و آن را بومی‌سازی کرد و هم با بها دادن به نخبگان جامعه و مخترعین زمینه اکتشافات جدید را نیز فراهم کرد. همچنین باید در نظر داشت که سرمایه‌گذاری‌ها بر روی اکتشافات و اختراعاتی صورت پذیرد که یکی از دو ویژگی را داشته باشد:

الف) تولید ثروت

تولید ثروت در حقیقت فرایند سرمایه‌گذاری در دوره‌های مختلف بر روی مورد خاصی است که بتواند منبع پایداری را ایجاد کند و اگر نتواند به تولید ثروت منجر شود، عملاً ارزش اقتصادی مطلوبی ندارد و بعد از مدتی ممکن است از چرخه اقتصادی کنار رود. لذا اختراع و اکتشاف تا زمانی می‌تواند مثمر ثمر باشد که بتواند سود بیشتری را در ثروت داشته باشد. برای این منظور در کنار حمایت‌های دولت، سرمایه‌گذاری شرکت‌های بزرگ می‌تواند به این تولیدات ارزش بیشتری بدهد.

شرکت‌های بزرگ در دنیای امروزی از نظر اقتصادی اهمیت فراوانی دارند. وجود شرکت‌ها باعث شده تا راه جمع کردن پول‌های ریز و تبدیل آن به یک سرمایه درشت و یک فعالیت اقتصادی و به کارگیری آن برای پروژه‌های بزرگ اقتصادی، آسان‌تر شود. (وحیدی، ۱۴۰۱/۶/۱۲ نشریه تجارت فردا)

در ۳۱ دسامبر ۱۸۷۹ م، توماس ادیسون اولین نمایشگاه عمومی لامپ رشته‌ای را برگزار کرد اما باید در نظر داشت که بسیاری از مخترعین قبل از ادیسون، لامپ رشته‌ای را اختراع کردند. نبوغ ادیسون کشف کاربرد تجاری لامپ برای مردم و راهی برای تجاری‌سازی آن بود.

بنابراین علاوه بر اختراع و اکتشاف در درون کشور، نبوغ تجاری‌سازی آن نیز لازم است که در این زمینه دولت و شرکت‌های دانش‌بنیان می‌توانند به مخترعین کمک شایانی نمایند؛ هرچند ممکن است که اختراعات شرکت‌های کوچک از نظر کیفیت تفاوتی با شرکت‌های بزرگ نداشته باشد اما به دلیل دسترسی شرکت‌های بزرگ به منابع و ظرفیت‌های تولیدی بیشتر، ارزش افزوده بیشتری داشته باشند. مخترع زمانی تشویق می‌شود که اختراعش و ایده علمی‌اش نمونه‌سازی شده و در کنار صنعت به تولید انبوه برسد و در بازار داخلی و خارجی مشتری پیدا کند.

ب) رفع نیازها

رفع نیازها و مشکلات زندگی، قدم اول انسان در تغییر و تحول و در نتیجه اختراع و اکتشاف بوده است. زمانی که انسان به توسعه و تکامل روی آورد، اختراعات و فن‌آوری‌های نوین افزایش پیدا کرد. لذا انسان نه تنها دنبال شناخت خود بود بلکه به دنبال ایجاد تغییرات در محیط اطراف خود نیز بود. از این رو اختراعات و اکتشافات بایستی به سمت وسویی باشند که بتوانند گره‌ای از مشکلات بشری را باز کنند. انگیزه برای اختراع همواره از دل نقصان و نیاز بشری که در جامعه احساس می‌شود، صورت می‌گیرد. نیازهای احساس شده و بدون پاسخی که از دل جامعه بیرون می‌آید. ثبت اختراع یک ابزار تجاری است و نه صرفاً علمی؛ و از این رو شرکت‌ها هستند که با توجه به نیاز روز جامعه و ثروت‌افزایی، دنبال سرمایه‌گذاری بر روی آن می‌روند؛ لذا وقت‌گذاری بر روی اختراع و اکتشاف در کشور نیز باید متناسب با نیاز جامعه باشد تا باعث هدر رفت هزینه‌ها نگردد.

نتیجه‌گیری

استقلال و آزادی نعمت بسیار بزرگ الهی به بشر است تا اینکه خود و منابع جامعه‌ی خود را زیر یوغ دیگران نبرد. انقلاب اسلامی نیز که بر پایه‌ی شعارهای استقلال‌خواهانه و آزادی‌خواهانه به وجود آمد، در پی اثبات این مدعا بود که می‌توان در سایه‌ی کنش‌های مستقلانه و

آزاد به پیشرفت رسید و کشور را از یک عقبافتادگی دویستساله رهانید، زیرا هم توانمندی انسانی وجود دارد و هم ظرفیت‌های مادی و معنوی دیگر که می‌تواند انقلاب اسلامی ایران را به تمدن نوین اسلامی برساند.

بر اساس بیانیه‌ی گام دوم انقلاب و در سایه‌ی استقلال است که روح خلاقانه و ابتکاری انسان نمود پیدا کرده و قابلیت شکوفایی پیدا می‌کند. توجه به زیست‌بوم ایرانی، طراحی‌های بومی، استفاده از ظرفیت نخبگانی و اساتید و همچنین افرادی که نبوغ خلاقانه دارند، می‌تواند کشور را به تمدن و شکوفایی برساند. تمدنی با محوریت ظرفیت معنوی کشور، به‌ویژه شریعت محمدی (ص) و همچنین راهبری‌های معصومین (علیهم‌السلام) در تأیید علم و دانش‌افزایی و تأکیدات گوناگونی که بزرگان دینی در زمینه‌ی استفاده از توان داخلی مطرح می‌کنند، خود پشتوانه‌ی مهمی است در مسیری پر از مشکلات که جز با تلاش و کوشش انجام‌شدنی نیست. نفی تسلط بیگانگان بر امور کشور، تأکید بر حضور حداکثری و مشارکت سیاسی و تشکیل یک نظام قدرتمند علمی که بتواند تمام استعدادهای داخلی را به عرصه‌ی میدان بکشانند، می‌تواند نظام تمدنی اسلامی را بر اساس داشته‌های ملی و بومی محقق سازد.

آزادی و حریت، از آنجا که یک موضوع مهم و اساسی و از زیربناهای پیشرفت فردی و اجتماعی است، بایستی در چارچوب قوانین شرعی و اعتباری داخلی تعریف شود، زیرا ایران کشوری با تعلقات فرهنگی، معنوی و هویتی مغایر با سیاست‌گذاری‌های غربی است و نمی‌تواند آزادی‌های مصرح در جامعه و تمدن غرب را در کشور تجویز نماید، زیرا باعث نابودی هویت دینی و فرهنگی جامعه می‌شود و این خود، استقلال فرهنگی و معنوی کشور را تهدید می‌نماید. برای این کار، مسئولین نیز باید تلاش کنند آزادی‌های بیشتری را در حدود قوانین اسلامی و قراردادی بشری، متناسب با فرهنگ بومی وضع کنند تا در یک جامعه‌ی پویا، زنده و تحول‌خواه، خلاقیت‌ها شکوفا و استعدادهای شناخته شوند. هرچند افراد جامعه نیز بایستی تلاش کنند تا اعتبار آزادی را با نوع توقعات و مطالبات خود کاهش ندهند، زیرا استقلال ملی و آزادی با صرف خون‌های زیادی به وجود آمده و نباید به این راحتی آن را از دست داد.

اگر کشور می‌خواهد بر اساس بیانیه‌ی گام دوم انقلاب بر مدار پیشرفت، سازندگی و تکامل حرکت کند، باید سیاست‌های مستقلانه را پی بگیرد. البته وقتی گفته می‌شود سیاست مستقل و عدم وابستگی به بیگانگان، منظور این نیست که تمام تعاملات بین‌المللی خود را قطع نماییم، بلکه منظور این است که اساس باید بر محور تکیه بر ظرفیت‌های داخلی باشد، اما تعامل با کشورهای دیگر نیز باید مورد توجه قرار گیرد، خصوصاً در زمینه‌هایی که یا توان داخلی آن وجود ندارد و یا سرمایه‌گذاری در آن زمینه مقرون به‌صرفه نیست. لذا می‌توان از ظرفیت و توان بیرونی نیز استفاده کرد.

زیر ذره‌بین قرار گرفتن مسئولین از طریق رعایت آزادی بیان و اندیشه از جانب مردم و نخبگان، دستاورد بزرگی است که انقلاب اسلامی با تحقق استقلال و آزادی هدیه داده است. لذا بایستی از جانب سیاست‌گذاران کلان و تصمیم‌گیران تقویت شود، نقاط ضعف آن برطرف و نقاط قوت آن گسترش یابد و فرهنگ‌سازی شود تا مردم و نخبگان به بهترین صورت ممکن تحقق آزادی را در جامعه شاهد باشند و حیات معقول بشری را که مبتنی بر ارزش‌های معنوی و مادی است، در جامعه مشاهده نمایند.

حیات معقولی که آرمان نظام جمهوری اسلامی و از دغدغه‌های دین‌مداران واقعی است و آن، تمدن نوین اسلامی می‌باشد. تمدنی که بر اساس بیانیه‌ی گام دوم انقلاب و رهنمودهای رهبر انقلاب، ضمن حفظ هویت دینی و ملی، به پیشرفت در همه‌ی زمینه‌ها همت دارد، حتی تلاش می‌کند راه‌های نرفته‌ی علم و دانش را نیز طی نماید و با ثروت‌سازی از تولیدات آن، تمدنی فراتر از تمدن امروزی که بر محوریت بی‌دینی بنا نهاده شده، تمدنی دین‌مدار را به جهانیان عرضه بدارد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Aqili, B. (1993). *Teymourtash in the Scene of Politics*. Javidan.
- Dehshiri, M. R. (2015). New Islamic Civilization: Foundations and Prospects. Proceedings of the National Conference on New Islamic Civilization, Tehran.
- Durant, W. (1991). *The Story of Civilization (The Dawn of Civilization)*. Organization for the Publication of Educational Materials.
- Foucault, M. (2007). *What Do Iranians Dream About?* Hermes.
- Ibn Duraid, M. b. H. (1988). *Jamharah al-Lughah*. Dar al-Ilm lil-Malayin.
- Jafari, M. T. (1981). *Hayat-e Ma'qul*. Sima-ye Nur.
- Jan Ahmadi, F. (2007). *History of Islamic Culture and Civilization*. Ma'aref.
- Khajeh Servi, G., & Fathi, M. J. (2014). The Main Components of Civilization-Building in the Islamic Revolution (with Emphasis on the Role of Rationality, Spirituality, and Science). *Journal of Islamic Revolution Research*, 11.
- Khorramshad, M. B. (2011). *Reflections of the Islamic Revolution of Iran*. Samt.
- Motahhari, M. (1998). *On the Islamic Revolution*. Sadra.
- Motahhari, M. (2006). *Collection of Works*. Sadra Publications.
- Najafi, M. (2011). *Superior Civilization*. Arma.
- Nasri, M. (2008). *Iran: Yesterday, Today, and Tomorrow*. Nashr-e Ma'aref.
- Pahlavi, M. R. (1988). *Answer to History*. Mahris.
- Robbins, A. (2004). *Unlimited Power*. Raha-ye Bain.
- Tabatabai, S. M. H. (1417). *Al-Mizan fi Tafsir al-Quran*. Office of Islamic Publications.
- Taherzadeh, A. (2012). *Shia Civilization*. Lab-e Mizan.
- Ya'qubi, A. a.-R. (2008). Interaction between Islamic and Western Civilizations. *Ma'aref Quarterly*, 45.
- Zaidan, J. (2010). *History of Islamic Civilization*. Amir Kabir.